

Slovenský národopis

37 · 1989

1 · 2

juāponi conditioni renūtans. tñ
ut se ad alium m̄nupfit illi. ille cu
us desponsata fuāt. it pente eā. **H**ic
mūqī. inconiugum possit et m̄t
uentes. **S**ectō. an uerāt sponsa
sonedēt. talim uibc. **Q**uod uouēt
matrimona cēre n̄ possunt. — 1
nis in cōm̄. m̄ibus pham̄. In cōtili

Na obálke:

1. strana: *Concordantia discordantium canonum zo začiatku 14. storočia. Pís-meno Q(uidam) s dvojicou snúbencov. Bratislava, Kapitulná knižnica.*
Foto H. Bakaljarová z publikácie A. Güntherová — J. Mišianik: Stredoveká knižná maľba na Slovensku. Bratislava 1961
4. strana: Mladucha z Liskovej, okr. Lipt. Mikuláš. Rekonštrukcia na folklór-nom festivale v Detve r. 1987 zdôrazňuje symbolickú zelen na odevi.
Foto T. Szabó

Blok príspevkov pripravil PhDr. Milan Leščák, CSc.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA
Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emilia Hor-váthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

**1-2
37 · 1989**

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VEDA
VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

SVADOBNÝ OBRAD — TRADÍCIE A SÚČASNOSŤ

- Úvod (Milan Leščák)
Jakubíková, Kornélia: K metodologii štúdia svadby
Komorovský, Ján: K problematike porovnávacieho štúdia slovenskej svadby
Mozolík, Peter: Civilný sobášny obrad na Slovensku a jeho vývin
Feglová, Viera: Funkcia priestoru pri obradnom prijati nevesty do domu muža
Chorváthová, Lubica: Paralely rodinno-rodového kultu v zvykosloví dvoch kysuckých obcí
Benža, Mojmir: Znaky svadobného sprievodu vo svetle symboliky
Danglová, Olga: Symboly panenstva v svadobnom obrade na Slovensku
Apáthyová-Rusnáková, Zora: Sobášne ohlášky a ich miesto v obyčajovom systéme na Slovensku
Stoličná, Rastislava: K problematike hostín a jedál v svadobnom obrade na Slovensku
Podoba, Juraj: Riešenie rezidenčných problémov mladých manželov v tradičnom dedinskem prostredí
Botíková, Marta: Svadobný obrad u Slovákov vo Vojvodine
Méryová, Margita: K základným znakom palôckej svadby na Slovensku
Mann, Arne: Základné znaky svadby Cigánov-Rómov na východnom Slovensku
Krekovičová, Eva: K vybraným problémom kontextových väzieb piesne vo svadobnom ceremoniáli
Popelka, Pavel: Funkcie a charakteristika svatebního písňového repertoáru
Leščák, Milan: Svadobné verše a vinše
Profantová, Zuzana: Biblické motívy v svadobných rečiach
Luther, Daniel: Masky v svadobných obyčajach
- DISKUSIA**
- Mušinka, Mikuláš: Včleňovanie tradičných folklórnych prvkov do súčasného svadobného obradu
Benža, Mojmir: Nevesta či mladucha?
- MATERIÁLY**
- Mjartan, Ján: Posledný medovníkár a voskár v Prievidzi

ROZHLADY

- PhDr. Alena Plessingerová CSc. jubiluje (Soňa Švecová) 212
7 K životnému jubileu PhDr. Jána Botíka CSc. (Peter Slavkovský) 214
10 Životné jubileum PhDr. Svetozára Švehľáka CSc. (Milan Leščák) 218
19 Za akademikom G. S. Čitajom (Ján Podolák) 222
26 Prof. Jozef Burszta (1914—1987) (Ján Podolák) 224
Jubilujúca a bilancujúca Matica slovenská (Marta Botíková) 226
34 Konferencia „K historii nášho národnopisu“ a Valné zhromaždenie Národnopisnej spoločnosti československej pri ČSAV (Leo Kužela) 228
41 Seminár o poľskej etnickej skupine v ČSSR (Andrej Sulitka) 229
51 Konferencia „Romantizmus a ľudová slovesnosť“ (Hana Hlôšková) 230
57 Zasadnutie MKKKB, Varna 26.—31. X. 1987 (Peter Slavkovský) 232
72 VIII. Medzinárodné sympózium Etnographia Pannonica (Marta Botíková) 234
77 12. Medzinárodný kongres antropologických vied (Viera Gašparíková) 235
89 **RECENZIE A REFERÁTY**
- 99 M. Maj, Rola daru w obrędzie weselnym (Kornélia Jakubíková) 238
106 Zborník SNM Etnografia 28, 1987 (Peter Slavkovský) 239
113 Publikácie o zátopovej oblasti Starina (Mikuláš Mušinka) 240
Myjava (Eva Pančuhová) 243
123 Venkovské město 2. (Juraj Podoba) 245
P. Švorc, Podtatranské premeny (Ján Michálek) 246
135 G. Frák, Baníctvo v Železníku (Jaroslav Čukan) 247
149 M. Zubercová, Tisícročie módy (Zuzana Štefániková) 249
158 S. Burlasová, Ludová pieseň na Horehroní (Eva Krekovičová) 250
164 Narodni pisni sela Orjabyne (Mikuláš Mušinka) 252
Ked je dobrá klobása... Spomienkové rozprávanie slovenského ľudu (Zora Vánovičová) 253
177 Z. Profantová, Dúha vodu pije (Milan Petráš) 254
186 P. Michalides, Výtvarná kultúra výroby (Monika Karlošová) 256
Smich a pláč stredověku (Zuzana Profantová) 257

Socialno-ku<turej oblik sovetskikh naćcij (Viera Ka>a vská)	259
Slownik etnologiczny (Jarmila Paličkova-Pátková)	260
Huculšyna (Mikuláš Mušinka)	261
L. Timaffy, Szigetközi krónika (Jozef Líszka)	263
J. Barabás — N. Gilyén, Magyar népi építészeti (Soňa Švecová)	264
Handwerk in Mittel- und Südosteuropa (Jozef Ušák)	265
J. Kwak, Obyczajowość mieszkańców miast górnosłowiańskich w XVI—XVIII wieku (Katarína Popelková)	267
L. Takács, Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon (Soňa Švecová)	269
Slavianskij folklor (Mikuláš Mušinka)	270
O. I. Dej, Ukrainska narodna balada (Mikuláš Mušinka)	271

СОДЕРЖАНИЕ

СВАДЕБНЫЙ ОБРЯД — ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Введение (Milan Léščák)	7
Якубикова, Корнелия: Методологические проблемы изучения свадьбы	10
Коморовски, Ян: Проблематика сравнительного изучения словацкой свадьбы	19
Мозолик, Петер: Гражданский брак в Словакии и его развитие	26
Феглова, Вера: Функции пространства при обрядовом принятии невесты в дом мужа	34
Хорватова, Любица: Параллели семейно-родового культа в обычаях и обрядах двух кисуцких поселков	41
Бенжа, Моймир: Знаки свадебного шествия в свете символики	51
Данглова, Ольга: Символы девственности в свадебном обряде в Словакии	57
Апатиова-Руснакова, Зора: Свадебное оглашение и его место в системе словацких обычаем	72
Столична, Растилава: Проблематика угощений и блюд свадебного обряда в Словакии	77
Подоба, Юрай: Решение резидентских проблем молодых супружес в традиционной деревенской среде	89
Ботикова, Марта: Свадебный обряд у Словаков в Войводине	99
Мериова, Маргита: Основные знаки палоцкой свадьбы в Словакии	106

Мани, Арие: Основные знаки свадьбы цыган-ромов в восточной Словакии	113
Крековичова, Эва: Избранные проблемы контекстуальных связей песни в свадебном церемониале	123
Попелка, Павел: Функция и характеристика свадебного песенного репертуара	135
Лешчак, Милан: Свадебные речи и приговоры	149
Профантова, Зузана: Библейские мотивы в свадебных речах	158
Лутер, Даниэл: Маски в свадебных обычаях	164

ДИСКУССИЯ

Мушинка, Микулаш: Включение традиционных фольклорных элементов в современный свадебный обряд	177
Бенжа, Моймир: Невеста или же сноха?	186

МАТЕРИАЛЫ

Мяртан, Ян: Последний пряничник и воскобой в городе Приевидза	189

ОБЗОРЫ

Д-р. Алена Плессингерова, к.и.н. отмечает юбилей (Соня Швцова)	212
Д-р. Ян Ботик к.и.н. — пятьдесят лет (Петр Славковски)	214
К жизненному юбилею д-ра Светозара Швеглака, к.и.н. (Milan Léščák)	218
Памяти академика Г. С. Читая (Ян Подолак)	222
Профессор Йосеф Бурста (1914—1987) (Ян Подолак)	224
Матица словацкая юбилирует и подводит биланс (Марта Ботикова)	226
Конференция «К истории нашей этнографии» и Общее собрание Этнографического чехословацкого общества ЧСАН (Лео Кужела)	228
Семинар о польской этнической группе в ЧССР (Андрей Сулитка)	229
Конференция «Романтизм и устное народное творчество» (Хана Глошкова)	230
Заседание МКККБ, Варна 1987 (Петр Славковски)	232
VIII международный симпозиум Этнография Панноника (Марта Ботикова)	234
12 международный конгресс антропологических и этнологических наук (Вера Гашпарикова)	235

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT**DIE HOCHZEITSZEREMONIE — TRADITIONEN UND GEGENWART**

- Einleitung (Milan Leščák)
Jakubíková, Kornélia: Methodologische Probleme des Studiums der Hochzeit
Komorovský, Ján: Zur Problematik der vergleichenden Studien der slowakischen Hochzeit
Možolík, Peter: Die Ziviltrauung in der Slowakei und ihre Entwicklung
Feglová, Viera: Die Funktion des Raumes bei der zeremoniellen Aufnahme der Braut in das Haus ihres Mannes
Chorváthová, Lubica: Parallelen des Familien-Stammeskultes im Brauchtum zweier Gemeinden im Kyse-gebiet
Benža, Mojmir: Die Merkmale des Hochzeitszuges im Lichte der Symbolik
Danglová, Olga: Symbole der Jungfräulichkeit in der Hochzeitszeremonie in der Slowakei
Apáthyová-Rusnáková, Zora: Das Trauungsaufgebot in den slowakischen Hochzeitsbräuchen
Stoličná, Rastislava: Die Problematik der Gastmähler und Speisen bei der Hochzeitszeremonie in der Slowakei
Podoba, Juraj: Die Lösung der Wohnsitzprobleme junger Eheleute in der traditionellen dörflichen Umwelt
Botíková, Marta: Die Hochzeitszeremonie bei den Slowaken in der Wujwodina
Méryová, Margita: Die Grundmerkmale der Palócer Hochzeit
Mann, Arne: Die Grundmerkmale der Hochzeit bei den Zigeuner-Romas in der Ostslowakei
Krekovičová, Eva: Zu ausgewählten Problemen der Kontextbindungen des Liedes im Hochzeitszeremoniell
Popelka, Pavel: Die Funktion und Charakteristik des Liederrepertoires bei der Hochzeit
Leščák, Milan: Hochzeitsreden und Hochzeitswünsche
Profantová, Zuzana: Biblische Motive in den Hochzeitsreden
Luther, Daniel: Die Masken in den Hochzeitsbräuchen

DISKUSSION

Mušinka, Mikuláš: Die Eingliederung der traditionellen volkstümlichen Elemente in der gegenwärtigen Hochzeitszeremonie	177
Benža, Mojmir: Die Schwiegertochter oder die Braut?	186
MATERIALIEN	
10 Mjartan, Ján: Der letzte Lebkuchenbäcker und Wachszieher in der Stadt Prievidza	189
26 RUNDSCHAU	
34 PhDr. Alena Plessingerová, CSc. jubiliert (Soňa Švecová)	212
34 PhDr. Ján Botík, CSc. fünfzigjährig (Peter Slavkovský)	214
41 Zum Lebensjubiläum PhDr. Svetozár Svehlák, CSc. (Milan Leščák)	218
41 G. S. Čitaja ist gestorben (Ján Podolák)	222
51 Prof. Józef Burszta (1914—1987) (Ján Podolák)	224
57 Matica slovenská — jubiliert und bilanziert (Marta Botíková)	226
72 Die Konferenz „Zur Geschichte unserer Volkskunde“ und die Vollversammlung der Ethnographischen Tschechoslowakischen Gesellschaft bei ČSAV (Leo Kužela)	228
77 Das Seminar über die polnische ethnische Gruppe in der CSSR (Andrej Sulitka)	229
89 Die Konferenz „Romantismus und die Volkspoesie“ (Hana Hlôšková)	230
99 Die Tagung IKKKB in Warna (Peter Slavkovský)	232
99 Das VIII. internationale Symposium Ethnographia Pannonica (Marta Botíková)	234
106 Der 12. internationale Kongres der anthropologischen und ethnologischen Wissenschaften (Viera Gašparíková)	235
BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE	
123 135	
149	
158	
164	

CONTENTS

WEDDING CEREMONY — TRADITIONS AND THE PRESENT DAY		
Introduction (Milan Leščák)	7	
Jakubíková, Kornélia: To the methodology of the study of wedding	10	
Komorovský, Ján: To the problems concerning the comparative study of Slovak wedding	19	
Mozolík, Peter: Civil wedding ceremony in Slovakia and its development	26	
Feglová, Viera: Function of space in the ceremonial reception of bride in man's house	34	
Chorváthová, Lubica: Parallels of the family-lineal cult of customs in two villages of Kysuce	41	
Benža, Mojmir: Characteristics of wedding procession in the light of symbols	51	
Danglová, Olga: Symbols of virginity in the wedding ceremony in Slovakia	57	
A páthyová-Rusnáková, Zora: Bans of matrimony and their place in the customs wedding system in Slovakia	72	
Stoličná, Rastislava: To the problems of feasts and meals in the wedding ceremony in Slovakia	77	
Podoba, Juraj: Solution of residential problems of young couple in the traditional rural environment	89	
Botíková, Marta: Wedding ceremony in Slovaks living in Vojvodina	99	
Méryová, Margita: To the fundamental features of the Palocian wedding in Slovakia	106	
Mann, Arne: Fundamental features of the wedding in Gypsies — Roma in eastern Slovakia	113	
Krekovičová, Eva: To chosen problems of the contextual bond of a song in the wedding ceremony	123	
Popelka, Pavel: Function and characteristics of the wedding singing repertoire	135	
Leščák, Milan: Wedding verses and congratulations	149	
Profantová, Zuzana: Biblical motives in wedding speeches	158	
Luther, Daniel: Masks in wedding customs	164	
DISCUSSION		
Mušinka, Mikuláš: Incorporation of the traditional folklore elements in the present-day wedding ceremony	177	
Benža, Mojmir: A bride or a young woman?	186	
MATERIALS		
Mjartan, Ján: The last gingerbread-maker and waxer in Prievidza	189	
REVIEWS		
The anniversary of PhDr. Alena Plesingerová, CSc. (Soňa Švecová)	212	
PhDr. Ján Botík, CSc. is fifty years old (Peter Slavkovský)	214	
To life anniversary of PhDr. Svetozár Švehlák, CSc. (Milan Leščák)	218	
In Memoriam G. S. Chitaya (Ján Podolák)	222	
Prof. Jozef Burszta (1914—1987) (Ján Podolák)	224	
The anniversary and bilance of Matica Slovenská (Marta Botíková)	226	
The Conference called "To the history of our ethnography" and the General Meeting of the Czechoslovak Ethnographic Society at the Czechoslovak Academy of Sciences (Leo Kužela)	228	
Seminar on Polish ethnic group in CSSR (Andrej Sulitka)	229	
The Conference "Romanticism and folk art" (Hana Hlôšková)	230	
IKKKB Session, Varna October 26—31, 1987 (Peter Slavkovský)	232	
VIIIth International Symposium of Ethnographia Pannonica (Marta Botíková)	234	
12th International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences (Viera Gašparíková)	235	
BOOKREVIEWS AND REPORTS		

FUNKCIA PRIESTORU PRI OBRADNOM PRIJATÍ NEVESTY DO DOMU MUŽA

VIERA FEGLOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Obradné prijatie nevesty do rodiny muža patrí medzi uzlové body tradičnej svadby. Zahŕňa celý rad hierarchicky usporiadaných a sémanticky štrukturovaných rituálov, ktorými sa nevesta prijíma do domu, rodiny, hospodárstva.

Výber témy príspevku podnetil bohatý materiál zozbieraný v rámci prípravy Etnografického atlasu Slovenska, ako aj prekvapujúce archaické modely tohto obradu v tradičnej svadbe v meďivojnovej období, zaznamenané v archívnych materiáloch Národopisného ústavu SAV.¹

V etnografickej literatúre je bohatu zastúpená téma analyzujúca mytologickej štruktúru sveta v tradičných kultúrach, ktorá sa zrkadlovo prenáša aj na usporiadanie mikrosveta — bezprostredné okolie človeka a society. Modeluje filozofiu i sémantiku obradov. Najvýraznejšie sa prejavuje v prechodových obradoch, ktorých podstatou bolo pretrhnutie dovtedajších zväzkov, vylúčenie z nich a následné prijatie do nového prostredia a vzťahov. Tieto zmeny trvajú určité etapovité obdobie, prebiehajú v rôznom, hierarchicky zodpovedajúcom prostredí, majú svoju postupnosť vyjadrenú pomocou symbolov.² Štrukturácia vonkajšieho a vnútorného priestoru v poverovom myslení hrala dôležitú úlo-

hu aj v svadobných obradoch.³ Opozícia svoj — cudzí je badateľná v mnohých fázach svadby. Každá svadobná rodina, predstavujúca uzavretý rod, mala vyhradený a osvojený priestor a jeho prekročenie druhou rodinou bolo vyjadrené rituálmi. Obe svadobné rodiny a družiny komunikovali navzájom a s okolím na neutrálnom priestore ulice, ceste, v okolí kostola. Cudzota novej mužovej rodiny, strach pred novým prostredím neboli často vyjadrený aktom, ale výrazne sa prejavil v svadobných piesňach. Nevesta sa v nich sťahuje na matku, rodičov, že ju vydávajú za vodu, rieku, les, šíre pole.

*Dali sce me, mamčuš, za les, za brezinu,
žebym ňe chodzila na vas na hoscinu . . .
alebo*

*Dali sce me, mamčo, za hury, za lesy,
žebym ňe chodzila do vas na ponosy . . .⁴*

*Dolu tou vodičkou, Dali ste ma mamko,
tam skala na skale, tam dolu, za skalu,
beda tej dievčičke, že by som nejedla
čo sa tam dostane. koláče zo stolu . . .⁵*

Tieto obrazné vyjadrenia sú synonymá neznámeho vzdialeného prostredia. Prekročenie osvojeného priestoru členom družiny bol vždy dra-

maticky stupňované mnohými obyčajovými úkonomi. Pri príchode ženichovej družiny do domu nevesty po alebo aj pred sobášom sa kládli ich vstupu rôzne prekážky. Najčastejšie to boli zamknuté dvere, zátarasy pred prahom domu, vyjednávanie vstupu tradíciou ustálenými rečami, dialógmi, dávanie hádaniek, vykúpenie si vstupu darmi, pohostením, atď. Aj odchod nevesty z domu, spoločenstva jej vrstovníkov mal svoju hierarchickú postupnosť, ale opačnú, aká bola pri prijímaní nevesty do domu muža. V rámci štrukturácie priestoru bolo významné vykúpenie nevesty od jej vrstovníkov v neutrálnom priestore — ceste, moste, lávke. Zahradením cesty a následným výkupom (peniaze, pijatika) ju prepúšťali do nového prostredia a priestorového okolia ženicha. Zátarasy na ceste sa robili pôvodne len pri vydaji do druhej dediny, osady. Pravdepodobne pod vplyvom postupného privatizovania svadobného veselia, kde sa nemohli zúčastňovať nepozvaní rovesníci, sa postupne táto prax rozšírila aj pri prechode do mužovho domu v rámci jednej lokality, čo je v súčasnosti bežou praxou takmer na celom Slovensku.

Už sme naznačili, že aj najbližší priestor, t. j. dom, bol v tejto rovine štrukturovaný, od menej významnej časti až po tú najvýznamnejšiu (prah domu, pec, kúty, stôl). Opozícia svoj—cudzí sa viaže aj na opozíciu dobrý—zly. K hranici týchto dvoch svetov preto zákonite smerovali magické úkony, ktorými sa mal zabrániť vplyv zla, nešťastia. Zároveň však boli tieto miesta podľa poverových predstáv vhodné aj na vykonávanie úkonov všeobecnej prosperity. Nevesta pri príchode do domu muža nesmela vstúpiť na zem vo dvore. Predkladali pred ňu kožuch, šatku, uterák. Prichádzala totiž ako jedinec s prerušenými vzťahmi a ešte nepriyatý do nových vzťahov. Preto mohla byť potenciálnym nositeľom zla. Na dvore ženicha pred prahom domu sa vykonávali očistné

úkony (kropenie, oblievanie vodou), ale aj tie, ktoré mali pôvodne význam obeť a následnej prosperity (obhadzovanie plodinami, rozhadzovanie jedál, vylievanie časti nápojov, podávanie medu mladomanželom, ich požehnanie, privítanie nevesty so svokrou). Typickou ukážkou privítacieho rituálu bol dialóg medzi nevestou a svokrou.⁶ Svokra po príchoде nevesty a jej zostúpení na dvore sa spýtala: Čo nesieš? Nevesta odpovedala: Šťastie, zdravie, božské požehnanie. Tento dialóg sa zopakoval trikrát a potom sa navzájom alebo jedna či druhá obdarovali chlebom — symbolom prosperity. Často až po takomto predbežnom prijímacom akte mohla byť nevesta vpustená do domu, kde vykonávala ďalšie úkony späť s kultovými miestami domu — prahom, pecou, kútmi, stolom. Nový člen rodiny im musel prejaviť úctu, aby sa stal jej právoplatným členom. Prah domu ako významná hranica priestoru a zároveň kultové miesto predkov patrilo k prvej, ale významnej etape osvojenia. Nevesta nesmela ako neprávoplatný člen stúpiť na prah domu. Paralyzovala prípadné zlo zo strany nevesty mali predmety kladené na alebo pod prah. Opieranie metly, ukladanie sekery ostrím von z domu, polienok do kríza, ale aj činnosti, akými bolo napr. zametanie, rozbíjanie riadu, posýpanie popolom, mali pôvodne ochrannú funkciu.⁷ Kultový význam postupne zastreli utilitárnejšie vysvetlenia určujúce podľa ich vykonania vlastnosti nevesty. Najčastejšie nevestu cez prah prenášal ženich, alebo ho prekračovala pravou nohou spolu so ženichom alebo svatkou, či svokrou. Na Horehroní, Liptove, Spiši, Šariši a Zemplíne jej nad hlavou niesla svokra či svatka chlieb. Prenášanie nevesty cez prah, známe už zo starovekého Ríma, je trvalou súčasťou svadobného obradu do súčasnosti. Neviaže sa už len na dom (byt), v ktorom budú žiť mladomanželia, ale často sa vyskytuje už pri odchode z občianskeho či

cirkevného obradu (vynášanie nevesty z radnice, z kostola) a pri príhode do priestorov, kde sa koná svadobná hostina. Súčasné vysvetlenia sú pomerne hmlisté, najčastejšie sa viažu s vyjadrením radostného majetníckeho vzťahu mladoženicha k neveste.

Obytná časť domu sa delila diagonálne na dve polovice — kút s pecou a kultový kút so stolom. Pec ako priestor rodového kultu a ohňa bola vyhradená ženám. Dôkazom sú i názvy tohto priestoru — ženský kút, babin kút, kút gazdiny. V hierarchii mal nižšiu hodnotu ako kút so stolom, napriek tomu, že zosobňoval niekedy centrum domu, resp. hospodárstva. V takejto funkcií je známy aj termín „obzeranie ohniska“ — zisťovanie majetkových pomerov nápadníka pri *obzierkach*.⁸ Na nižšiu funkciu pece (ohniska) poukazuje J. Komorovský a dokumentuje to faktami, že prichodzí cudzí návštěvníci si vždy stali, resp. sadli len k peci, iba hosťa priviedli k stolu a posadili ho zaň. Ženské návštěvy sa zdržiavali v okolí pece.⁹ Tento fakt priestorovej štrukturácie je možné dešifrovať napr. aj z textu svadobnej piesne, ktorú spieva mládež, alebo svadobníci pri vstupe do domu druhý deň po svadbe:

*Pušceže nás, pušce,
choľem na čelusce,
mi tu nebudzeme,
ľem še zohrejeme ...¹⁰*

Pri prijímacích úkonoch pri peci nevestu sprevádzala svokra, svatka, niekde i ženich. Nevesta sa pece dotýkala, operala sa o ňu, otvárala dvierka pece a dotýkala sa popola, prekladala hrnce, miešala kašu, sadala si k peci, hádzala na ňu peniaze alebo kúsky koláča, vymieňala si pri nej so svokrou dary. Kultový význam týchto úkonov na väčšine slovenského územia nahradili vysvetlenia socializačného charakteru — aby si lepšie privykla, primkla sa k novej rodine.

V oblasti severovýchodného Slovenska sa v tradícii zachovali do šesdesiatych rokov 20. stor. zákazy, podľa ktorých sa nesmela nevesta pri úkonoch s pecou pozrieť do komína, pretože by svokra do roka zomrela.¹¹ Významovú rovinu pece ako kultového miesta rodových predkov potvrdzujú ojedinelé zmienky, že ešte v tridsiatych rokoch 20. stor. si nevesta prinášala popol z rodicovskej pece a kládla ho tajne do pece v mužovom dome (Červenica, Davidov, okr. Prešov). Podobný motív nachádzame aj v piesni z Osturne spievanej na Turíce:

*Ej, dajťe mňe mamičko,
ej ďaleko ne blisko,
ej, bo byf vom zabraľa,
ej, s pieca popielisko.*

*Ej, s pieca popielisko,
ej, s komina gadisko,
ej, dajťe ze mňe matko,
ej ďaleko ne blisko.¹²*

V tejto súvislosti je pozoruhodné porovnanie povery zákazu pozerať do komína s textom piesne, kde je v tomto priestore usídený domáci duch — had. Obe prostredia sú osídlené ukrajinsko-rusínskym obyvateľstvom a je možné poverový základ porovnať.

Najvýznamnejším priestorom v dome bol kultový kút s obrazmi, kde bol umiestnený stôl. Mal výrazne posvätný charakter a ako najvyššia hodnota osvojeného priestoru bol vyhradený mužom. Pevne stanovený stolový poriadok, dodržiavaný v každodennom živote, je toho dôkazom. Nevesta bola vo všeobecnosti vylúčená zo stolovania na čestných miestach na lavičke pri stole.¹³ Z materiálov časove ohraničených do prvej svetovej vojny vyplýva, že do tohto priestoru nemohla vŕaťiť nevesta sama ani v prijímacom obrade. V Honte napr. privádzal nevestu k stolu svokor, podobne aj v okolí Bardejova, kde im svokra ešte niesla nad hlavou chlieb.

V ostatných oblastiach túto úlohu mohla mať aj svatka, ženich. Najrozšírenejšou formou osvojovania si centra domu bolo jeho obchádzanie. Patrilo k základným aktom staroslovanskej svadby. Okrem kultového významu nieslo aj právny aspekt v obdobiach pred zavedením cirkevného sobáša. Obchádzanie symbolizovalo magický kruh, uzavretý a tým chránený priestor, v ktorom boli navyše uložené symboly prosperity — chlieb, pečivo. Priaznivé pôsobenie obchádzania umocňovalo trojnásobné opakovanie v smere dráhy slnka.¹⁴ Na úctu, ktorú stôl požíval, poukazuje bozkávanie jeho rohov, rozšírené do pol. 20. stor. najmä na východnom Slovensku. Stôl ako najvyššia hodnota predstavoval celistvosť, ale zároveň bol aj jeho časťou. Dokladajú to napokon aj úkony obetného charakteru, napr. postupné kladenie alebo prekladanie chleba na stole, obsypávanie rohov stola soľou, zrnom. Spojenie chleba a stola vyjadrovalo všeobecné dobro.¹⁵ Pretrvávanie rôznych foriem stolového obradu v takmer 100 lokalitách sledovaných Etnografickým atlasom Slovenska potvrdzuje jeho význam v tradičnej svadbe. Aj porušenie stolového poriadku v obradovej situácii potvrdzuje významnosť a dôležitosť tejto fázy svadby. Usadením novomanželov na čestné miesto pod obrazy (nevesta bola často usadená na

spoji dvoch lavičiek) sa vlastné prijatie do priestoru domu zakončilo.

Ojedinele sa v sledovaných materiáloch vyskytovali úkony spojené s kútkmi izby, resp. hradou domu, pri ktorých nevesta rozsypávala soľ, hrach alebo iné mnohopočetné plodiny, resp. zakladala za hradu peniaz, ručník, atď. Pôvodný kultový význam je vo vysvetleniach prevrstvený zabezpečením nadvlády nad svokrou. Obsypávanie kútov v Lazoch pod Makytou sprevádzala nevesta zariekaním: *Štyri kúty, piata pec, po mejovali každá vec.*

V súvislosti s prijímaním nevesty sa vykonávalo mnoho obyčajových úkonov zameraných na plodnosť, vlastnosti nevesty, jej status v rodine, prosperitu novej rodiny a hospodárstva. Všetky tieto úkony súviseli s predstavou o význame začiatku, ktorý podľa poverových predstáv mohol pozitívne alebo negatívne ovplyvniť ďalší život.

Bohatosť obradných foriem v tejto fáze svadby poukazuje na jej nezastupiteľnosť v tradičnej, ale aj súčasnej svadbe, kde osvojenie si priestoru pomáhalo socializačnému procesu prijatia nevesty v novej rodine, určovalo jej práva, povinnosti a zaradenie v rodinných vzťahoch. Ich formulovanie pomocou obyčajových prejavov zjemňovalo i otupovalo predpojatú nevraživosť medzi svokrou a nevestou.

POZNÁMKY

- 1 Autorom otázky o formách obradného prijatia nevesty do domu muža v EAS je E. Horváthová. Štatisticky i kartograficky ju spracovala K. Jakubíková. Pozri: Etnografický atlas Slovenska, XII. kap. mapy 6—10, s. 72. V tlači.
- 2 JAKUBÍKOVÁ, K.: Svadba. In: Komentáre k Etnografickému atlasu Slovenska. Bratislava, odd. VI NÚ SAV.
- 3 BAJBURIN, A. K. — LEVINTON, G. A.: K opisaniju organizacii prostranstva v vostočnoslavianskej svadbe. In: Russkij narodnyj svadebnyj obriad. Lenigrad 1978, s. 88—106;
- 4 KOMOROVSKÝ, J.: Tradičná svadba u Slovanov. Bratislava 1976, s. 231—238.
- 5 Lubosc, bože, lubosc, jaka je presladka. Antológia piesňovej ľudovej poézie zo Zemplína. Zostavovateľ J. Zambor, Košice 1983, s. 173.
- 6 Archívny materiál o zvykosloví z Poohorej, rok výskumu 1939, uložený v odd. VI NÚ SAV.
- 7 LÁSIKOVÁ, A.: Zvykoslovie zo Zamu-

- tova. Archívny materiál zozbieraný v roku 1939 a uložený v odd. VI NÚ SAV.
- 7 Vo funkcií ochrany sa zaprieťe dvere metľou, lopatou, sekeroou vyskytovalo napr. pri zaháňaní búrky, na zahnanie snov o nebožtikoch.
 - 8 KOMOROVSKÝ, J.: c. d., s. 85.
 - 9 Tamtiež, s. 234; BAJBURIN, A. K. — LEVINTON, G. A.: c. d., s. 102—103.
 - 10 Lubosc, bože, lubosc..., c. d., s. 183.
 - 11 Výskumy EAS v Ruskom Potoku, Jenkovciach, Trnave pri Laborci, Kochanovciach, Nižnej Voli.
- 12 SULITKA, A.: Turične májové hry na severnom Spiši. Národop. Akt. IX, 1972.
 - 13 RUSNÁKOVA, K.: Stolový poriadok (graf). Etnografický atlas Slovenska, kap. IX, s. 68.
 - 14 JAKUBÍKOVA, K.: Komentáre EAS: Svadba.
 - 15 V niektorých lokalitách stredného a západného Slovenska nevesta dokonca vyskakovala na stôl, krútila sa na ňom s chlebom dookola, vyskakovala na ňom k povale.

ФУНКЦИЯ ПРОСТРАНСТВА ПРИ ОБРЯДОВОМ ПРИНЯТИИ НЕВЕСТЫ В ДОМ МУЖА

Резюме

Статья посвящена анализу ритуала перехода при обрядовом принятии невесты в дом, семью, хозяйство. Автор исходил из материала, собранного в рамках исследований для Этнографического атласа Словакии в период 1970—1975 гг. Он включает целый ряд иерархически расположенных и семантически структурированных обрядов перехода в традиционной свадьбе первой половины 20 века. Мицологическая структура мира в традиционных культурах оказывается наиболее выразительно в ритуалах перехода, сущность которого заключается в разрыве прежних связей, исключении из них и в последующем принятии в новую среду и взаимоотношения. Они выражаются с помощью символов. Изменения делятся определенный этапный период, поэтому важную роль играет структурирование пространства. Противопоставление свой — чужой выразительно проявляется также в свадебных обрядах. У каждой семьи было освоено пространство и преступление через него другой семьей было всегда ритуально выражено (напр. при приходе дружины жениха за невестой, или же при приходе невесты в дом мужа — запирание дверей, барьеры, выполнение определенных задач, загадки, подарки и т. д.).

Чуждость семьи мужа часто нельзя было выразить действием (актом), что находит свое отражение прежде всего в поэтике свадебных песен. Принятие невесты осуществлялось постепенно и находилось в тесной связи с иерархически дифференцированными мес-

тами в доме — порогом, печью, (углами), столом. Невесте не разрешалось ступить на порог дома, значимую границу между своим и чужим пространством — ее или переносили через порог, или она должна была перешагнуть порог правой ногой, что сопровождалось иными актами (обсыпание растениями, сахаром, обливание). Одновременно здесь осуществлялись по происхождению жертвенные обрядовые действия с последующим обеспечением благосостояния. Охранительная функция принадлежала раньше также барьера перед порогом дома (метла, топор, лезвие которого направлено на улицу), а также некоторым видам деятельности (подметание). Культовый смысл этих обрядов ушел на задний план, и они заменились объяснением определения свойств невесты (расторопность, рачительность, трудолюбие и т. п.).

Печь, будучи пространством родового культа, была предназначена для женщин. Невеста касалась печи, бросала в огонь кусочки хлеба, мешала кашу, согревала руки и т. п. На северо-востоке Словакии она приносила с собой пепел из родного дома, и бросала его в печь нового дома. Значение печи как пространства хозяйки докладывают также некоторые запреты, нарушение которых вызвало бы смерть свекрови (заглядывание в печь трубу). Культовый смысл печи постепенно заменился объяснениями, по которым эти акты должны были помочь быстрой адаптации невесты к дому мужа.

Наиболее важным пространством в доме

был культовый уголок со столом. Он воспринимался как священное место, и был предназначен для мужчин. В это пространство не могла вступить невеста сама. Обхождение стола является архаической формой приемного обряда, которое относилось к основным актам старославянской свадьбы. Он включал

в себя также правовой аспект. Почет, которым пользовался стол, докладывает целование углов стола, постепенное укладывание хлеба, обсыпание солью, и т. д. Соединение значения стола и хлеба выражало всеобщее добро.

DIE FUNKTION DES RAUMES BEI DER ZEREMONIELLEN AUFNAHME DER BRAUT IN DAS HAUS IHRES MANNES

Zusammenfassung

In ihrem Beitrag befaßt sich die Autorin mit der Analyse der Übergangsrituale bei der zeremoniellen Aufnahme der Braut in das Haus, in die Familie und in die Wirtschaft ihres Mannes. Sie ging vom Material aus, das im Rahmen der Forschungen für den Ethnographischen Atlas der Slowakei in den Jahren 1970—1975 gesammelt worden war. Es umfaßt eine ganze Reihe von hierarchisch geordneten und semantisch strukturierten Ritualen in der traditionellen slowakischen Hochzeit in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Die mythologische Struktur der Welt spiegelt sich in den traditionellen Kulturen am markantesten in den Übergangsritualen ab, deren Wesen im Zerreissen der bisherigen Bindungen, in der Ausschließung aus ihnen und in der darauf folgenden Aufnahme in eine neue Umwelt und in neue Beziehungen besteht. Dies wird mit Hilfe von Symbolen ausgedrückt. Die Veränderungen dauern eine bestimmte Zeitspanne, deshalb spielt die Strukturierung des Raumes eine wichtige Rolle. Die Opposition zwischen eigen und fremd äußert sich markant auch in den Hochzeitsritualen. Jede Familie hatte einen Raum im Besitz und seine Überschreitung durch eine andere Familie wurde immer rituell ausgedrückt (z. B. bei der Ankunft des Gefolges des Bräutigams zum Abholen der Braut, bzw. bei der Ankunft der Braut in das Haus des Mannes — das Versperren der Tür, das Aufstellen von Hindernissen, die Forderung bestimmte Aufgaben zu erfüllen, Rätsel zu lösen, Geschenke zu bringen usw.)

Die Fremdheit der Familie des Mannes

ließ sich oft nicht durch Handlungen ausdrücken, sie spiegelt sich besonders in der Poetik der Hochzeitslieder ab. Die Aufnahme der Braut in das Haus des Mannes verlief schrittweise an hierarchisch abgestuften kultischen Orten des Hauses — an der Schwelle, am Herd (in den Stubenecken), am Tisch. Auf der Schwelle des Hauses als einer wichtigen Grenze zwischen dem fremden und dem eigenen Raum, durfte die Braut nicht treten — entweder trug man sie über die Schwelle oder sie mußte sie — begleitet von anderen Handlungen — mit dem rechten Fuß überschreiten. Dabei wurde sie mit Früchten, mit Zucker bestreut oder mit Wasser begossen. Hier wurden gleichzeitig auch die ursprünglichen Opferhandlungen zur Gewährleistung der künftigen Prosperität verrichtet. Eine Schutzfunktion hatten ursprünglich auch verschiedene Barrieren und Hindernisse vor der Hausschwelle (ein Besen, eine mit der Schneide nach außen hin gelegte Axt) sowie auch manche Handlungen (Kehren mit dem Besen). Die kultische Bedeutung dieser Handlungen trat mit der Zeit in den Hintergrund und wurde durch die Erklärung ersetzt, die guten Eigenschaften der Braut zu prüfen (Geschicklichkeit, Arbeitsamkeit u. ä.).

Der Herd als Raum des Stammeskultes war den Frauen vorbehalten. Die Braut berührte den Herd, sie warf Brotsstückchen ins Feuer, mischte den Brei, wärme sich die Hände am Herd u. ä. In der nordwestlichen Slowakei brachte die Braut auch Asche aus dem elterlichen Herd mit und schüttete sie in den Herd

des neuen Hauses. Die Bedeutung des Herdes als eines Raumes der Hauswirtin wurde auch durch manche Verbote dokumentiert, deren Übertretung den Tod der Schwiegermutter verursacht hätte: man durfte nicht in den Herd oder in den Rauchfang schauen. Die kultische Bedeutung des Herdes wurde mit der Zeit durch Erklärungen ersetzt, laut welchen diese Handlungen und Unterlassungen bei der raschen Anpassung der Braut im Haus des Mannes helfen sollten.

Der bedeutsamste Raum im Haus war die Kultecke mit dem Tisch. Er hatte einen ausgesprochen geheiligen Charak-

ter und war den Männern vorbehalten. Diesen Raum durfte die Braut nicht allein betreten. Das feierliche Umschreiten des Tisches ist eine archaische Form des Aufnahmeceremoniells und gehörte zu den grundsätzlichen Handlungen bei der alt-slawischen Hochzeit. Dieser Akt hatte auch einen juridischen Aspekt. Auf die Ehrerbietung, die dem Tisch zukam, weist auch das Küssen der Tischecken, das allmähliche Hinlegen des Brotes auf den Tisch, das Bestreuen mit Salz usw. hin. Die Verbindung der Bedeutung des Tisches und des Brotes drückte das allgemeine Wohl aus.

Zenich a mladucha z Myjavy. Prvá pol.
20. stor. Repro Dérer. Fotoarchív SNM
Martin

Svadobný pár z r. 1946. Smolenice, okr.
Trnava. Repro Dérer. Fotoarchív SNM
Martin

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 37, 1989, číslo 1—2

Vychádza štyri razy do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka

Cl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka

PhDr. ZORA VANOVICOVÁ

Typografia: Eva Kovačevičová

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr. Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparíková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosáľová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc., PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, št. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 40,—; celoročné predplatné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1989

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук

Год издания 37, 1989 № 1—2

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Лениново нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrhang 37, 1989, Nr. 1—2. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 37, 1989, No. 1—2

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences

Année 37, 1989, No. 1—2

Parait quatre fois par an. Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam HOLLAND

Index 49 616
Cena Kčs 40,-